

Лук'янчиков Євген Дмитрович –
доктор юридичних наук, професор;

Лук'янчиков Борис Євгенович –
кандидат юридичних наук, доцент

СЛІДЧИЙ ОГЛЯД: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, введення нового засобу пізнавальної діяльності – слідчих (розшукових) дій та врегулювання технології їх проведення вимагає поглибленого дослідження правових норм, що регулюють цю діяльність, розроблення наукових рекомендацій щодо їх удосконалення і впровадження у практику.

Ключові слова: слідчі (розшукові дії); огляд; слідчий; прокурор; слідчий суддя; поняті; житло; інше володіння особи; учасники огляду.

Принятие нового Уголовного процессуального кодекса Украины, отнесение к средствам познавательной деятельности по расследованию уголовных правонарушений следственных (розыскных) действий и урегулирование технологии их производства ставит задачу углубленного исследования правовых норм, которые регулируют данную деятельность и разработки научных рекомендаций по их дальнейшему совершенствованию и внедрению в практику.

Ключевые слова: следственные (розыскные) действия; осмотр; следователь; прокурор; следственный судья; понятые; жилище; иное владение лица; участники осмотра.

The adoption of the new Code of criminal procedure of Ukraine, the referring of the investigatory actions (search actions) to the cognitive activity means concerning the investigation of criminal infractions and the regulation of the procedure of its fulfillment set a mission of the detailed search of legal norms regulating this activity and the elaboration of the scientific recommendations to its next improving and its implementing.

Keywords: investigatory actions (search activity); review; investigator; prosecutor; investigating magistrate; witness; dwelling place; other possession of the person; participants of review.

Забрання чинності новим КПК України поклато відлік новому етапу формування та удосконалення кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики. Суттєвих змін ззнав інститут слідчих дій – засобів пізнавальної діяльності, що дають змогу повно, об'єктивно та всебічно дослідити обставини події минулого та прийняти справедливе й обґрунтоване рішення. Процес розвитку кримінально-процесуального законодавства на усіх його етапах супроводжувався увагою науковців до правового регулювання слідчих дій. Найбільше поширеною з усіх слідчих дій, що трапляється практично у кожному кримінальному провадженні є слідчий огляд. Цій слідчій дії присвячено як самостійні роботи, так і розділи усіх робіт, у яких розглядається методика розслідування певних груп кримінальних правопорушень. Така увага цій слідчій дії не випадкова. Практика показує, що від результативності та своєчасності проведення слідчого огляду, здебільшого, залежить успіх усього провадження. Аналізу проблемних питань огляду як слідчої дії приділено увагу науковцями в галузі кримінального процесу, криміналістики, судової психології. Значний внесок у розроблення цих питань зробили вчені України та інших держав: В. І. Алексійчук, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, І. Є. Биховський, М. С. Бокаріус, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, Ф. В. Глазирін, В. Г. Гончаренко, В. І. Громов, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, М. П. Молибога, Б. Я. Петелін, В. І. Попов, Е. А. Разумов, О. Р. Ратінов, Ю. Д. Федоров, В. Ю. Шепітько, І. М. Якімов та ін. Праці зазначених авторів присвячено дослідженню процесуальних питань проведення різних видів огляду, підстав до проведення огляду, порядку застосування технічних засобів, оформленню результатів цієї слідчої дії. Новий КПК України містить певні новели щодо визначення видів слідчого огляду, процесуальних підстав його проведення та оформлення результатів, що зумовлює актуальність розглядуваного питання та його своєчасність.

Мета статті полягає у розв'язанні концептуальних проблем, пов'язаних із визначенням правових та фактичних підстав огляду, його видів залежно від об'єкта дослідження, способів фіксування результатів слідчої (розшукової) дії.

Інструментарій пізнавальної діяльності у досудовому провадженні завжди перебував під пильною увагою науковців і практиків. Оскільки основним засобом формування судових доказів були і залишаються слідчі дії навколо визначення цього поняття точилися дискусії науковців. Слідчі пропонувалося розуміти як передбачену кримінально-процесуальним законом і забезпечену державним примусом сукупність операцій і прийомів,

що здійснюються під час розслідування злочинів для виявлення, фіксації і перевірки фактичних даних, що мають доказове значення у справі [1, с. 5].

У багатьох визначеннях акцентувалося на закріпленні таких дій у відповідних нормах кримінально-процесуального закону, забезпеченості їх реалізації державним примусом, пошуково-пізнавальною спрямованістю. Тривалі дискусії навколо визначення слідчих дій призвели до його формулювання в новому КПК України. Слідчими (розшуковими) є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Підставами для їх провадження є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

Науковцями неодноразово вносилися пропозиції щодо розширення переліку слідчих дій та удосконалення порядку їх провадження. Докорінних змін, у зв'язку із прийняттям нового КПК України, зазнав інститут слідчих (розшукових) дій. Деякі слідчі дії, що мали самостійне значення відповідно до КПК України 1960 р., у новому лише згадуються (огляд місця події). Очна ставка, що набула перевірку слідчою практикою, у новому КПК України не згадується, а йдеться про одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях (ч. 9 ст. 224 КПК України). Слід також зазначити, що новий КПК України доповнено новим інститутом – негласні слідчі (розшукові) дії. Це ставить перед науковцями та практиками завдання поглибленого дослідження проблемних питань правового регулювання та практики застосування слідчих (розшукових) дій, розроблення рекомендацій щодо їх удосконалення. У цій статті будуть розглянуті деякі питання правового регулювання, видів і порядку проведення слідчого огляду.

У самостійній статті, що присвячена такій слідчій дії законодавець, залежно від об'єкта огляду, називає такі його види: місцевості, приміщення, речей та документів (ст. 237 КПК України) і не згадує про огляд місця події. На відміну від цього у КПК України 1960 р. перелік усіх видів слідчого огляду наводився в самостійній статті. Якщо в першій частині наводилися види огляду, як і у чинному КПК України, то в ч. 2 ст. 190 КПК України закріплювався такий вид, як огляд місця події. У невідкладних випадках його дозволялося проводити до прийняття рішення про порушення кримінальної справи.

Дослідження обстановки місця події здебільшого дає змогу отримати необхідну вихідну інформацію щодо обставин кримінального правопорушення та визначити напрями розшукової роботи слідчого. Обстановку місця події В. І. Алексейчук пропонує розуміти як комплекс усіх матеріальних об'єктів, змін у рамках місця події, пов'язаних з досліджуваною подією і діями її учасників, а також усіма подальшими подіями [2, с. 24].

Подібні формулювання містяться в нормах кримінально-процесуальних кодексів інших держав, що присвячені слідчому огляду. Так, перелік видів слідчого огляду міститься у ст. 176 КПК РФ «Підстави проведення огляду», ст. 203 КПК Республіки Білорусь «Підстави для проведення огляду», ч. 2 ст. 177 Киргизької Республіки «Підстави і порядок для проведення огляду». Усі вони містять перелік видів огляду з несуттєвими відмінностями. Якщо за вихідний перелік прийняти види огляду, що передбачені у КПК РФ,

то в КПК Республіки Білорусь окрім житла вказано на огляд «іншого законного володіння», а в КПК України «іншого володіння». Очевидно передбачається, що воно перебуває в законному володінні особи. Оскільки у будь-якому законі неможливо навести вичерпний перелік об'єктів матеріального світу, що можуть бути пов'язані з фактом кримінального правопорушення і зберігати на собі його сліди, а тому виникає потреба їх огляду, у КПК Республіки Киргизстан перелік видів огляду закінчується словами «та інших матеріальних об'єктів».

Слід зазначити, що в усіх кодексах, які розглядаємо першим видом називають огляд місця події, а потім наводиться перелік інших видів огляду. По-іншому до визначення видів огляду підійшов законодавець КПК Республіки Молдова. Так, ч. 1 ст. 118 КПК викладена в такій редакції: «З метою виявлення слідів злочину, матеріальних засобів доказування для встановлення обставин злочину або інших обставин, що мають значення для кримінальної справи, орган кримінального переслідування проводить огляд на місці події місцевості, приміщень, предметів, документів, тварин, трупів людей або трупів тварин». Самостійним видом огляду виокремлюється «огляд місця проживання» ч. 2 ст. 118 КПК Республіки Молдова. У цьому зв'язку виникає запитання про можливість проведення огляду місцевості, приміщення, предметів, документів, тварин, трупів людей або трупів тварин поза огляду місця події, а такі ситуації час від часу можуть виникати в практиці. Вважаємо, що не повинно бути будь-яких перешкод для проведення огляду таких об'єктів у зв'язку з досудовим провадженням за кримінальними правопорушеннями.

Дещо інакше до визначення видів слідчого огляду підходить законодавець України. У ст. 237 КПК України, безпосередньо присвяченій огляду, вказано такі його види, як: огляд місцевості, помешкання, предметів і документів. Незважаючи на це, автори коментаря КПК України, наводячи перелік таких видів огляду, звертають увагу на те, що криміналістична класифікація слідчих оглядів на види більш розширена і враховує важливі тактичні аспекти їх підготовки і проведення. Кожний із видів слідчого огляду має специфічні особливості, які визначають порядок його проведення. Так, окремим видом огляду є огляд місця події, яким може бути певна місцевість чи її окрема ділянка, приміщення або будівля, в якому готувався злочин, де він був вчинений або де настали злочинні наслідки чи зберігаються його сліди, а під час огляду місця події може мати місце огляд окремих предметів, документів, трупа [1, с. 528].

Про можливість проведення огляду місця події трапляються згадки не у спеціальній нормі, що присвячена видам огляду, а в інших нормах КПК України. Так, у ч. 3 ст. 214 присвяченій початку досудового розслідування зазначено, що «огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань». Про можливість проведення огляду місця події згадано і в статті, що визначає порядок огляду трупа, який може «здійснюватися одночасно з оглядом місця події» ч. 2 ст. 238 КПК України. Таким чином, огляд місця події як вид слідчого огляду результат розвитку не тільки теорії криміналістики, але має відповідну правову основу, оскільки можливість його проведення передбачена окремими

нормами КПК України. Для виключення будь-яких сумнівів щодо правомірності існування цього виду огляду і застосування його на практиці розслідування, вважаємо за доцільне огляд місця події включити до переліку видів огляду, який наведено в ч. 1 ст. 237 КПК України.

Кримінально-процесуальне законодавство Республіки Білорусь і Молдови у переліку видів слідчого огляду передбачають огляд трупа. Процесуальний порядок огляду трупа передбачено також ст. 178 КПК РФ, ст. 178 Киргизької Республіки. Незважаючи на відсутність такого виду огляду у переліках, що містяться у КПК РФ та України, їм присвячено самостійні статті цих кодексів. У новому КПК України, на відміну від попереднього, слідчому огляду трупа присвячено дві статті. Це пов'язано із специфічними особливостями об'єкта огляду, необхідністю забезпечити охорону прав та законних інтересів як жертви злочину, так і близьких їй осіб. Відповідно до вимог ст. 238 КПК України огляд трупа проводить слідчий або прокурор з обов'язковою участю судово-медичного експерта, а якщо вчасно його залучити неможливо – лікаря. Ця стаття регулює порядок огляду трупа, у тому числі й одночасно з оглядом місця події або іншого володіння особи. Для проведення огляду трупа слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих). Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису перебігу відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України).

Інша стаття передбачає порядок проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією (ст. 239 КПК України). Ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Заслуговує на увагу те, що у цій нормі визначається виконавець, такої постанови – службові особи органів місцевого самоврядування. Під час ексгумації можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частин трупа, необхідні для проведення експертних досліджень, що безпосередньо покладається на судово-медичного експерта. За результатами слідчої (розшукової) дії складають протокол. У ньому зазначають все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час її проведення, а також речі й об'єкти, що вилучені для досліджень. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

Огляду речових доказів присвячена ст. 179 КПК Киргизької Республіки. Точніше було б говорити про огляд предметів, на що звертається увага у змісті цієї статті. У ній правильно акцентовано на предмети, що були виявлені під час проведення слідчих (розшукових) дій, які можуть бути речовими доказами і підлягають огляду за загальними правилами. КПК України 1960 р. також передбачав огляд речових доказів (точніше матеріальних об'єктів, речей), які «повинні бути уважно оглянуті, по можливості сфотографовані, докладно описані в протоколі огляду і приєднані до справи постановою особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора або ухвалою суду» (ст. 79 КПК України). Таким чином, предмет (річ) набуває значення речового доказу після відповідної процедури передбаченої законом. До цієї процедури і прийнятого рішення відповідною посадовою особою, представлені сторонами або будь-якими особами предмети не можуть визнаватися речовими

доказами, що має знайти відображення в нормах КПК України. Сторони представляють не докази, а предмети (речі) і документи, які, у встановленому порядку, можуть бути визнані доказами у кримінальному провадженні. Мабуть не випадково в теорії доказування з давніх часів наголошено не просто на «доказах», а наголошено на «судових доказах».

На завершення слід зазначити, що в загальній нормі про основні положення та правила огляду доцільно назвати найбільше поширені види огляду, що підтвержені багаторічною слідчою і судовою практикою: місця події, місцевості, приміщень, трупа, предметів, документів. Оскільки наведений перелік не може бути вичерпним, як і світ, у якому живемо, а предмети матеріального світу можуть бути надзвичайно різноманітними, зазначений перелік завершити словами «та інших матеріальних об'єктів, для виявлення слідів кримінального правопорушення, з'ясування інших обставин, що мають значення для кримінального провадження».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности) : учеб. пособие для вузов МВД СССР. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1984.
2. Алексійчук В. І. Огляд місця події : тактика і психологія : моногр. / В. І. Алексійчук. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2011.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012.